

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE**

**Intelectuali evrei din Iași
în a doua jumătate a secolului al XIX-lea
și la începutul secolului al XX-lea:
Elias, Moses și Wilhelm Schwarzfeld**

**– TEZĂ DE DOCTORAT –
Rezumat**

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. GHEORGHE CLIVETI

Student-doctorand:

MARIA MĂDĂLINA IRIMIA

IAȘI

2022

CUPRINS

INTRODUCERE / 4

CAPITOLUL I

Problema emancipării evreilor din România / 17

CAPITOLUL AL II-LEA

Istoriografia evreilor români în contextul istoriografiei evreilor europeni / 25

II.1. Începuturile istoriografiei evreiești moderne în Europa / 25

II.1.1. „Verein für Kultur und Wissenschaft des Judentums” / 28

II.2. Începuturile istoriografiei evreilor români / 35

II.2.1. Semnificația politică a istoriografiei evreiești din România / 36

II.2.2. Contribuțiile lui Iuliu Barasch, Iacob Psantir, Lazăr Șăineanu / 42

II.2.3. Rolul presei evreiești de limbă română în cunoașterea istoriei / 67

CAPITOLUL AL III-LEA

Contribuțiile fraților Schwarzfild la publicistica epocii / 85

III.1. *Anuarul pentru israeliți*: o enciclopedie a evreilor români / 85

III.2. *Fraternitatea* / 95

III.3. *Egalitatea* / 103

CAPITOLUL AL IV-LEA

Instituționalizarea istoriografiei evreiești în România: Societatea Istoriceă „Iuliu Barasch” și importanța *Analelor Societății Istorice „Iuliu Barasch”* / 110

CAPITOLUL AL V-LEA

Familia Schwarzfild – prima familie de intelectuali evrei moderni din spațiul românesc/
135

V.1. Benjamin Schwarzfild (1822-1897) / 135

V.2. Moses Schwarzfild (1857-1943) / 146

V.3. Elias Schwarzfild (1855-1915) / 162

V.4. Wilhelm Schwarzfild (1856-1894) / 176

CAPITOLUL AL VI-LEA

Frații Schwarzfeld: fondatorii istoriografiei moderne a evreilor din România / **180**

VI.1. Elias Schwarzfeld – primul istoric modern al evreilor din România / **180**

VI.1.1. Studiile istorice din *Anuar pentru israeliți* / **181**

VI.1.2. Studiile din *Egalitatea* / **190**

VI.1.3. Volume / **193**

VI.2. Moses Schwarzfeld – istoric și biograf / **197**

VI.2.1. Biografiile din *Anuarul pentru israeliți* / **198**

VI.2.2. Rapoartele de la Societatea Istorică „Iuliu Barasch” / **203**

VI.2.3. Monografia dedicată lui Iuliu Barasch / **212**

VI.3. Wilhelm Schwarzfeld – epigrafist și istoric al învățământului / **216**

VI.3.1. Studiile din *Anuar pentru israeliți* / **217**

VI.3.2. Studiile din *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch”* / **221**

VI.3.3. Studiile din *Egalitatea* (publicate postum) / **224**

CONCLUZII / 230

ACKNOWLEDGEMENT / 233

BIBLIOGRAFIE / 234

Introducere

Ca urmare a proiectului iluminist de modernizare declanșat de Iuliu Barasch în spațiul românesc, intelectualii evrei din a doua generație – o generație perfect aculturată (Lazăr Șăineanu, Moses Gaster și frații Schwarzfeld) își asumă proiectul de renaștere a iudaismului românesc, din care poate, cea mai importantă componentă era cea culturală. Astfel, instituționalizarea istoriografiei evreiești ca disciplină științifică în România, sub auspiciile apariției unei științe a iudaismului (*Wissenschaft des Judentums*), se înscrie în eforturile intelectualilor evrei de modernizare a minorității evreiești din România.

Năzuința acestor cărturari era să culturalizeze masele în speranța obținerii unei legitimități culturale în cadrul culturii române și, pe cale organică, o legitimitate politico-civică. Nemulțumiți de înapoierea culturală a evreimii române care încă percepea idișul ca principala limbă de comunicare, în programul de autoemancipare inițiat de acești intelectuali evrei a vorbi limba țării era una dintre perspectivele integrării în viața societății românești, ei înșiși fiind beneficiarii educației în sistemul public românesc. Demersul a fost unul reușit, astfel încât spre sfârșitul secolului al XIX-lea limba română a devenit limba maternă a majorității evreilor, idișul păstrându-și doar funcția de limbă de cultură, nu doar printre evreii români, ci în toată Europa de Est.

Ceea ce propune cercetarea de față este o analiză a subiectului nașterii istoriografiei evreo-române în contextul mai larg al istoriografiei evreiești europene, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În același timp, lucrarea de față este o incursiune în istoria intelectuală evreiască, axată pe biografiile celor care au fost îndrumătorii spirituali ai evreilor din România în lupta pentru obținerea emancipării și a progresului cultural – frații Elias, Moses și Wilhelm Schwarzfeld. Față de o lucrare clasică despre un subiect de istorie evreiască, această lucrare creionează o frescă inedită de familie evreiască de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Capitolul I

Problema emancipării evreilor din România

Dacă în anii '60-'70 ai secolului al XVII-lea, evreitatea era percepută ca o populație difuză, începând cu secolul al XIX-lea, odată cu acordarea drepturilor egale cu ale celorlalte naționalități, sintagme precum „evreu englez” sau „evreu german” rezumă într-un mod elocvent întreaga ideologie emancipaționistă. Prin asociere, sintagma „evreu român” era de neconceput atât în plan teoretic, legislativ, cât și prin prisma imaginarului colectiv.

Naturalizarea evreilor din spațiul românesc a devenit o temă predilectă mai ales după Revoluția de la 1848. Emanciparea evreilor a fost inclusă în programul revoluționarilor moldoveni și a celor munteni, și cu toate că a fost un eșec, revoluția a creat contextul pentru integrarea evreilor în țara de adopție în calitate de cetățeni cu drepturi depline.

Domnia lui Cuza părea să schimbe soarta locuitorilor de rit mozaic, prin introducerea principiului emancipării graduale, însă aceasta nu și-a atins scopul. Drumul spre naturalizare al evreilor părea realizabil în urma elaborării unui nou Cod Civil, promulgat în 1864, cu dispoziții privitoare la obținerea cetățeniei române. După abdicarea forțată a domnitorului Unirii, România intră în „clubul” monarhiilor constituționale, problema emancipării ocupând un loc important pe agenda politică românească. În urma intervenției organizațiilor evreiești internaționale, noul proiect de Constituție a României prevedea, la articolul 6, posibilitatea emancipării populației israelite. În urma unor discuții aprinse în Parlament pe tema acestui articol, dar și a unei manifestații populare de protest față de acordarea de drepturi evreilor, Adunarea Constituantă a decis respingerea emancipării, prin adoptarea articolului 7 din Constituție, care oficializa o problemă evreiască în România modernă.

Izbucnirea crizei orientale a prefigurat dobândirea independenței de stat a României. Evreii, în spirit de solidaritate și devotament față de patria română, iau parte la războiul pentru cucerirea independenței din 1877-1878, deși nu erau cetățeni români. Congresul de la Berlin din 1878 aducea noi speranțe evreilor pentru îmbunătățirea situației lor civico-politice, prin adoptarea articolului 44 al Tratatului de la Berlin, respins de Guvern.. Printr-o lege unică au fost naturalizați cei 883 de soldați evrei participanți la Războiul de Independență. Pentru populația evreiască, drumul spre emancipare a continuat până în 1923, când în urma a numeroase decrete-lege adoptate de statul român, care menționau condițiile acordării cetățeniei române evreilor, odată cu schimbarea Constituției din 1923, nefastul articol 7 fost înlocuit cu articolul 133.

Capitolul al II-lea

Istoriografia evreilor români în contextul istoriografiei evreilor europeni

În spiritul principiilor Haskalei, se pun bazele istoriografiei evreiești moderne care va avea o importanță vitală în dezvoltarea gândirii evreiești din secolul al XIX-lea. Ea își propunea să studieze iudaismul ca religie și ca fenomen istoric, având atât un scop intern (reformarea ritualului și abordarea științifică a tradiției), cât și unul extern (armă de propagandă pentru emancipare).

Motivați de dorința de a concilia noile idealuri ale secolului al XIX-lea cu statutul problematic al evreilor, șapte tineri intelectuali evrei au înființat în 1819, la Berlin, societatea „Verein für Kultur und Wissenschaft des Judentums”, cu scopul de a îmbunătăți poziția socială a evreilor și de a opri fenomenul convertirilor la creștinism, care luase avânt în comunitatea berlineză. Unul din membrii societății, Immanuel Wolf susținea că instituirea științei iudaismului devenise o necesitate a epocii, de a racorda iudaismul la spiritul vremurilor. El mai sugera faptul că evreii trebuie să fie părtași la opera comună a umanității, pentru a înlătura stigmatul de alteritate care a dominat relațiile dintre ei și lumea exterioară. Tot Wolf arăta care erau direcțiile de studiu al iudaismului: filologia, istoria și filosofia. Așadar, pentru atingerea acestor obiective, tinerii plănuiau înființarea unor instituții educaționale dedicate studiilor iudaice – literatura și istoria iudaismului.

Ca urmare a acestor demersuri, se naște opera primului istoric modern al evreilor, Heinrich Graetz, care a publicat binecunoscuta sa lucrare scrisă între 1853-1876, *Istoria evreilor*, în 11 volume, care și astăzi este considerată o lucrare de referință în istoriografia evreiască universală.

Însemnările de călătorie ale lui Iuliu Barasch, maskil venit de pe meleagurile galițiene, sunt prima mărturie documentară despre evreii din Țările Române, cu aspecte ale vieții economice, sociale și cultural-spirituale. În 1861, Barasch ia atitudine și față de *chestiunea israelită*, publicând anonim, la Paris, broșura *L'émancipation israélite en Roumanie*. Textul era o expunere argumentată revendicărilor evreilor români, fiind prima broșură de propagandă în favoarea emancipării civile și politice a evreilor din Principate.

Iacob Psantir, născut la Botoșani, într-o familie de evrei pământeni, este considerat primul cronicar al evreilor din România. Atunci când în Parlament se afla în dezbatere articolul 7 din Constituție, el a început să cerceteze trecutul evreilor din România, colectând documente pentru a stabili vechimea lor. A adunat un vast material documentar în urma descifrării inscripțiilor de pe pietrele funerare, pe care l-a reunit într-un corpus de izvoare în două volume

apărute în limba idiș, dar cu titlu ebraic: *Sefer Dibre Haiamim Learșos Rumanie* (Cronica Țărilor Române) și *Corot Haiehudim be Romania* (Istoria evreilor în România).

Și eruditul filolog Lazăr Șăineanu poate fi considerat unul dintre precursorii istoriografiei evreo-române. În *Anuarul pentru israeliți*, Șăineanu a scos primele sale biografii și studii istorice, alternându-le cu cele literare și cu traduceri, fiind cunoscut în acest sens pentru traducerea lucrării lui Barasch, *Emanciparea israelită în România*. Un alt studiu istoric al lui Șăineanu este „Calomnia luării sângelui”, apărut în *Anuarul pentru israeliți*, din 1882.

Israelitul Român, ziarul înființat de Iuliu Barasch în 1857, este primul ziar evreiesc care conține un articol despre vechimea evreilor, „Despre vechimea israeliților în țările daco-române”. Publicații ca *Timpul* sau *Gazeta Româno-Evreiască*, apărută la Iași în 1859, aveau același obiectiv enunțat de ziarul lui Barasch: să medieze *integrarea culturală a evreilor în patria română comună*. În schimb, *L'Écho Danubien*, apărut în 1865, la Galați, era o publicație combativă, concepută pentru a denunța abuzurile autorităților împotriva evreilor. În aceeași direcție, *Vocea Apărătorului* apărut la Iași, în 1872, se înscrie în istoria presei evreiești de limbă română drept primul ziar polemic, de atitudine. Era condus de un grup de tineri publiciști educați în școlile românești, printre care Elias Schwarzfeld, care pe atunci era licean.

Revista israelită, condusă de rabinul M. Beck, s-a angajat în cercetarea trecutului istoric evreo-român și în susținerea implicită a argumentului vechimii evreilor pe meleagurile românești. În spiritul principiilor enunțate de curentul *Wissenschaft des Judentums*, în programa acestei reviste se punea accentul pe importanța de a aduce probe istorice în sprijinul revendicărilor evreilor.

Capitolul al III-lea

Contribuțiile fraților Schwarzfeld la publicistica epocii

Anuarul pentru israeliți a fost prima publicație românească influențată de *Wissenschaft des Judentums*, funcționând și pe post de cerc de lectură care îi grupa pe tinerii intelectuali evrei din capitală. Cuprindea cercetări și studii din domeniul istoriei, al epigrafiei, al filosofiei, precum și beletristică. Publicația a avut o bună receptare în țară, dar și în străinătate, fiind considerat cea mai bună publicație de acest gen de către Isidore Loeb, secretarul Alianței Israelite Universale.

Ghidată de principiile *Wissenschaft des Judentums*, publicația își propunea să stabilească un dialog intelectual între evrei și majoritarii români creștini.

Anuarul și-a încetat apariția după al XIX-lea an, în 1899, editorul Moses Schwarzfeld preferând să se dedice total noului său ziar, *Egalitatea*. Bilanțul publicației scotea la lumină o serie de premiere: primul poet evreu de limbă română – J.B. Brociner; primul nuvelist care a abordat teme ale vieții evreiești – Elias Schwarzfeld; primul cronicar al evreilor din România – Iacob Psantir; prima femeie de origine evreiască care a scris schițe literare în limba română – Ana Jurescu; primii istorici ai evreilor din România – Elias și Moses Schwarzfeld, primul epigrafist – Wilhelm Schwarzfeld, făuritorii primei generații de lingviști și filologi români – Moses Gaster, Lazăr Șăineanu și I. Candrea.

Fraternitatea, înființată în 1879, marchează începutul unei noi epoci în publicistica evreiască, luptând pentru egalitatea în drepturi a evreilor din România. În 1881, Elias Schwarzfeld devenea noul director al *Fraternității*, schimbând optica defensivă a ziarului dată de rabinul Beck, primul director al ziarului. *Fraternitatea* este prima publicație care reușește să publice într-o manieră profesionistă o serie de extrase și documente originale referitoare la evreii autohtoni, urmărind astfel să demonstreze vechimea seculară și egalitatea în drepturi a evreilor pe pământ românesc.

Egalitatea a fost înființată de Moses Schwarzfeld în 1890, după modelul *Fraternității*. Publicația era preocupată de viața evreiască sub toate aspectele (lupta pentru emancipare și progres cultural, promovarea ideologiei sioniste, combaterea antisemitismului și a asimilaționismului), dar și de lupta politică (prin Uniunea Evreilor Pământeni și ulterior, Uniunea Evreilor Români, apoi Partidul Evreiesc). Începând cu 1907, ziarul se angajează în mișcarea sionismului politic, devenind organul oficial al Fondului Național Evreiesc. Din 1910, ziarul se alătură Uniunii Evreilor Pământeni (U.E.P.), promovând interesele comunității atât pe

plan intern, cât și extern. Uniunea (care din februarie 1923 devine Uniunea Evreilor Români), ca reprezentanță politică, a întreprins acțiuni pentru înlăturarea discriminării privind acordarea drepturilor civile și politice evreilor din România.

Egalitatea este ziarul cu cea mai mare longevitate din publicistica evreiască, editat fără întrerupere din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea până la finalul deceniului patru din secolul al XX-lea.

Capitolul al IV-lea

Instituționalizarea istoriografiei evreiești în România:

Societatea Istorică „Iuliu Barasch” și importanța

Analelor Societății Istorice „Iuliu Barasch”

Cum fenomenul reconstrucției istorice era în plin avânt în societățile israelite din țări precum Germania (Societatea pentru cultura și știința evreiască) și Franța (Societatea studiilor israelite), unde stadiul cercetărilor era destul de avansat, se impunea o astfel de abordare și pentru societatea evreiască din România. Ideea creării unui centru de cercetare istorică prinde contur la 26 iunie 1886, la București, când ia ființă prima societate științifică a evreilor din România – Societatea Istorică „Iuliu Barasch”. Fondatorul societății era și de această dată Moses Schwarzfild, care ocupa funcția de prim-secretar al instituției și asupra căruia se concentra munca în activitatea de cercetare.

Societatea istorică purta numele savantului galițian Iuliu Barasch, care nu era numele unui mare istoric, dar evoca personalitatea unui mare om de știință și al unui eminent scriitor român care a fost interesat, pentru prima dată, de trecutul evreilor de pe meleagurile române, despre care a scris un studiu cultural-istoric.

Scopul societății era investigarea, pe baze științifice, a trecutului evreilor-români. Societatea a avut o durată de 5 ani, timp în care activitatea creatoare s-a concretizat în publicarea *Analelor Societății Istorice „Iuliu Barasch”*. Printre colaboratori îi găsim pe Elias Schwarzfild, Wilhelm Schwarzfild, Iacob Psantir – cronicarul din Piatra Neamț și exploratorul cimitirelor din București –, H. Bejarano, M. Gaster, I. Kaufman, M. Braunstein-Mibachan ș.a.

Moses Schwarzfild a fost în permanență în centrul activității acestei societăți și cel care a depus un efort intelectual intens pentru reconstituirea trecutului evreilor din România. În ciuda activității științifice prodigioase, *Analele* și-au încetat apariția, din același motiv ca și *Anuarul*. Înființarea unei publicații periodice permanente – *Egalitatea* – l-a determinat pe Moses Schwarzfild să se ocupe de munca administrativă și redacțională în dauna activității istorice și folclorice. Schwarzfild a răspuns nevoii societății evreiești de a avea un organ de presă propriu, care să îi apere interesele.

Capitolul al V-lea

Familia Schwarzfeld – prima familie de intelectuali evrei moderni din spațiul românesc

Familia Schwarzfeld a constituit o forță în lumea intelectuală evreiască din România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea. Atunci când lumea evreiască din Moldova era bântuită de „întuneric” și fanatism, Benjamin Schwarzfeld împreună cu alți *maskili* ai Iașiului au dat impulsul către modernizare prin fondarea școlilor.

Maskilul **Benjamin Schwarzfeld** s-a născut în 1822 în orașelul Stanislav din Galiția. Ajuns la Iași, Benjamin Schwarzfeld a fost un adevărat misionar al culturii evreiești moderne, dar și un mare bancher. Cu ajutorul cumnaților săi Bernhard și M.E. Finkelstein, Benjamin Schwarzfeld a înființat școala israelită de băieți în 1853, fiind și exponentul modernizării portului evreiesc, după model european. Fiii săi – Elias, Moses și Wilhelm Schwarzfeld –, crescuți în spiritul ieșirii din ghetoul spiritual, au devenit continuatorii muncii sale, chiar dacă în alte domenii.

Moses Schwarzfeld s-a născut la Iași pe 8/20 decembrie 1857. După educația la *heder*, Moses Schwarzfeld a urmat institutul „Josef Broder” unde a învățat prima dată românește, urmând să frecventeze cursurile Școlii primare „Sf. Sava” și școala „Trei Ierarhi”, absolvită în 1871. În 1874, Moses a debutat publicistic în *Revista Israelită*, din Iași. Doi ani a fost student la Medicină la București, după care s-a retras, înscriindu-se la Litere. În această perioadă a contribuit la tipărirea primului *Calendar pentru israeliți*, sub redacția lui A. L. Löbel. Ca publicist, Moses Schwarzfeld s-a făcut cunoscut în paginile ziarului *Fraternitatea*, unde scria la început notițe, descrieri de călătorii, ca mai apoi să fie autorul unor articole polemice. Moses Schwarzfeld a fost și un mare biograf și memorialist. Activitatea lui Moses Schwarzfeld la *Egalitatea* s-a oprit în 1940, când ziarul a fost suprimat.

Elias Schwarzfeld a fost primul fiu al lui Benjamin și al Chaiei Schwarzfeld. S-a născut la Iași, pe 7/19 martie 1855. A învățat ebraica și primele noțiuni de iudaism la *hederul* lui Zellig Melamed și la școala „Broder”, după care a urmat școlile „Sf. Sava” și „Trei Ierarhi” din Iași. În 1872, împreună cu alți tineri publiciști educați în școlile românești, a pus bazele primului ziar evreiesc polemic, de atitudine – *Vocea Apărătorului*. Ca prim redactor al ziarului *Fraternitatea*, el denunțat persecuțiile împotriva evreilor prin publicarea unor articole polemice despre alungarea evreilor din localitatea Brusturoasa, și a broșurii „Adevărul asupra revoltei de la Brusturoasa”. Drept urmare, ziaristul a fost expulzat, împreună cu alți zece intelectuali

evrei. S-a stabilit la Paris, unde și-a continuat cercetările în domeniul istoriei evreilor din România. A făcut parte din J.C.A. (Jewish Colonisation Association), organizație care încuraja emigrarea evreilor din România în Canada și Statele Unite.

Wilhelm Schwarzfeld s-a născut la Iași pe 22 mai 1856 și a murit la numai 38 de ani, pe 22 februarie 1894. A fost inițiat în studiul limbii ebraice de către tatăl său, Benjamin Schwarzfeld și M. Braunstein-Mibaschan. După ce și-a luat bacalaureatul, s-a înscris la Facultatea de Litere din Iași, de unde s-a retras, dedicându-se mai mult studiului individual. În 1880 s-a stabilit în București pentru a-și relua studiile la Litere și a rămas până în noiembrie 1885. După expulzarea fratelui său Elias și încetarea apariției ziarului *Fraternitatea*, s-a reîntors în Iași, unde a explorat împreună cu arheologul Nicolae Beldiceanu și ebraistul M. Braunstein-Mibaschan inscripțiile tombale din cimitirul evreiesc. A revenit la București pentru a scrie pentru aproape 4 ani la ziarul *Egalitatea*.

Capitolul al VI-lea

Frații Schwarzfeld: fondatorii istoriografiei moderne a evreilor din România

Odată cu înființarea Societății Istorice „Iuliu Barasch” – un nucleu de cercetare istorică evreo-român, creat de intelectualitatea evreiască după modelul istoriografiei europene și al celei românești –, se cristalizează conștiința metodologiei în domeniul istoriei. Membrii societății le dau evreilor din România primele sinteze ale istoriei lor pe pământ românesc, fiind în acest fel și „inițiatorii unui curent de opinii istoriografice”. Frații Elias, Moses și Wilhelm Schwarzfeld scriu pentru prima dată o istorie a evreilor în context românesc, demonstrând, cei dintâi, particularitatea istoriei lor.

Studiile istorice ale lui Elias Schwarzfeld, apărute în diferite publicații, sunt analize veritabile ale vieții comunitare evreiești din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, ale relației evreilor cu românii, ale statutului lor juridic și ale rolului lor covârșitor în viața economică românească. Opera istorică a lui Elias Schwarzfeld este răsfirată și în coloanele ziarului *Egalitatea*, printre schițe, povestiri, nuvele și romane istorice. Va contribui la popularizarea istoriei evreilor prin serialul „Momente importante din istoria evreilor”, în care îi prezintă cititorului informații bazate pe o documentare solidă a surselor românești.

Fiind un specialist în probleme de drept, Elias abordează problema evreiască sub aspect legislativ și publică în acest sens o lucrare despre statutul juridic al evreilor în diverse etape: *Les Juifs en Roumanie, depuis le traité de Berlin (1878) jusqu'à ce jour. Les lois et leur conséquences*. Pe marginea acestei lucrări este evidențiată polemica lui Elias Schwarzfeld cu Radu Rosetti (Verax), autorul lucrării *La Roumanie et les juifs*, scrisă din însărcinarea guvernului liberal condus de D.A. Sturdza.

În domeniul istoriografiei, Moses Schwarzfeld a început ca simplu culegător de documente și tradiții orale, trece prin faza de cronicar și își desăvârșește opera prin publicarea lucrărilor de sinteză din *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch”*, dar și a unei ample monografii dedicate lui Iuliu Barasch, apărută în 1919. Ca și fratele său Elias, Moses merge pe firul izvoarelor istorice, arătând contribuția evreilor la modernizarea țării.

Moses Schwarzfeld a publicat primele lucrări de sinteză de istorie a evreilor din România, așa-numitele rapoarte științifice de la Societatea Istorică „Iuliu Barasch”: „Ochire asupra istoriei evreilor din România de la început până la mijlocul acestui veac”, „Excursiuni critice asupra istoriei evreilor din România de la început până la mijlocul acestui veac”, „Momente

din istoria evreilor din România”, lucrări care aveau aceeași structură tematică și în care fiecare o completa pe cea de dinainte sub raportul informațiilor.

Spre deosebire de ceilalți frați, Wilhelm Schwarzfeld s-a remarcat mai puțin în domeniul istoriei, el fiind preocupat în special de gramatica limbii ebraice. Studiile lui culturale și epigrafice publicate în *Anuarul pentru israeliți* și în *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch”*, sunt pagini din istoria culturală a evreimii române.

Concluzii

Modernitatea a pus lumea evreiască în fața a multiple dileme: tradiție versus Haskala; autonomie versus integrare/asimilare/convertire; luptă pentru emancipare versus emigrare și sionism; solidaritate comunitară versus socialism etc. Doar unii dintre evrei au opțiuni ferme, tranșante. Cei mai mulți trăiesc realitatea identităților multiple.

Intelectualii evrei, conștienți de rolul de lideri pe care și-l asumă sau care li se atribuie, de îndrumători spirituali și strategii culturali, resimt această imensă responsabilitate la care răspund, în general, cu moderație. Cei mai mulți pledează pentru integrarea evreilor în societatea românească, dând personal exemplu prin specializarea în domenii care privesc cultura română sau producând literatură de limbă română în care erau frecventate marile teme de dezbatere ale epocii. În urma celor menționate pe parcursul acestei lucrări, putem vorbi despre existența unui prototip de precursori ai istoriografiei evreo-române care a generat nume precum Barasch, Psantir și Șăineanu, însă odată cu aportul fraților Schwarzfild asistăm la intrarea într-o fază profesionistă a istoriografiei evreiești.

Caracterizați de o concepție modernă asupra istoriei, frații Schwarzfild, alături de ceilalți colaboratori, au făcut eforturi intense pentru a reconstitui trecutul evreilor români. Elias, deși vitregit de condițiile specifice cercetării istorice, prin limitarea accesului la arhivele și colecțiile de documente românești, ca urmare a expulzării sale petrecute în 1885, a fost un istoric autentic, el investigând documente juridice de o semnificație covârșitoare pentru statutul legal al evreimii române. Moses Schwarzfild este creatorul primei publicații dedicate literaturii și istoriei iudaismului din România, *Anuar pentru israeliți*, care s-a constituit ca ferment intelectual preocupat de cunoaștere și de cercetare în domenii umaniste. Primează curiozitatea față de cercetarea istorică a intelectualilor reuniți la *Anuar*, astfel încât M. Schwarzfild a înființat și prima societate dedicată studiului profesionist, metodologic, al istoriei evreilor români, care își propunea scrierea unei istorii a evreilor pe bază de izvoare istorico-documentare. Wilhelm Schwarzfild, al treilea personaj al lucrării de față, vitregit de o sănătate precară, nu a scris lucrări de talia celor elaborate de Elias și Moses, însă pentru posteritate au rămas contribuțiile sale din domeniul epigrafiei, precum și studiile de istorie culturală și cele ale gramaticii limbii ebraice.

Dacă la nivel micro, teza conturează viața și opera familiei Schwarzfild, în același timp, lucrarea de față deschide alte subiecte de cercetare, cum ar fi evoluția istoriografiei evreiești în secolul al XX-lea. Consecințele acestor demersuri științifice au creat matrița unor viitoare

institute de cercetare a iudaismului românesc, în viziunea modernă determinată de *Wissenschaft des Judentums*, și, în plan secund, au condus la cristalizarea unui argument în viitoarea dezbateră privind acordarea de drepturi politice și, nu în ultimul rând, la documentarea și legitimarea vechimii istorice a evreilor în spațiul românesc.

Pe baza acestor idei preliminare, considerăm că rolul fraților Schwarzfeld este definitiv în ceea ce privește întemeierea istoriografiei evreiești moderne ca disciplină științifică în România.

Bibliografie selectivă

I. Izvoare

1. Inedite

a) Arhive

- Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Fond I; Fond Periodice, 1878-1899.
- Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul de Interne.
- Biblioteca Academiei Române, Fond Periodice, 1857-1912.
- The Central Archives of Jewish People in Jerusalem (CAHJP), Fond RM-252, (Documente din colecția Moses Schwarzfeld); RM-117 (Documente Benjamin Schwarzfeld).

2. Edite

a. Colecții de documente

- *Acte și documente relative la Istoria Renascerii României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. III – vol. V, Tipografia, „Carol Gobl”, București, 1889.
- Codrescu, Theodor, *Uricariul sau colecțiune de diverse acte care pot servi la istoria românilor*, vol. XV, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1889.
- *Documente privitoare la Istoria României*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii și ale Academiei Române, vol. XIX, partea 2, *Corespondența diplomatică și rapoarte consulare austriece (1798-1812)*, publicate după copiile Academiei Române de Ion I. Nistor, cu indice alfabetic al numerelor pentru volumele XIX, 1 și XIX, 2, Cernăuți, 1938.
- *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, introducere, selectarea datelor, note și comentarii, traduceri, bibliografie și indici de Lya Benjamin, Editura Hasefer, București, 2004.
- *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I, întocmit de Victor Eskenazy, ediția a II-a, revăzută, cuvânt înainte Dr. Moses Rosen, Editura Hasefer, București, 1995.
- *The Jew in the Modern World. A Documentary History*, Second Edition, compiled and edited by Paul Mendes-Flohr, Jehuda Reinharz, Oxford University Press, 1995.

b. Memorii, corespondență, însemnări

- Calimachi, Scarlat, Cris-Cristian, S., *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele Române*, Iași, 1935.
- Dafin, Ioan, *Iașul cultural și social – amintiri și însemnări*, Editura Viața Românească, Iași, 1928.
- Gaster, Moses, *Memorii. Corespondență*, ediție îngrijită și adnotată de Victor Eskenazy, Editura Hasefer, București, 1998.
- Stern, Adolphe, *Din viața unui evreu-român*, vol. I, Tipografia „Progresul, București, 1915.
- Idem, *Însemnări din viața mea*, vol. I și II, Editura „Cercului Libertatea”, București, 1921.

- Panu, George, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, ediție îngrijită de Zigu Ornea, Editura Polirom, Iași, 2013.
- Rosetti, Radu, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, prefață de Neagu Djuvara, Editura Humanitas, București, Editura Humanitas, 2013.
- Șuțu, Rudolf, *Iașii de odinioară*, ediție de Radu Negrescu-Șuțu, Editura Corint, București, 2015.

c. Discursuri, broșuri, lucrări de epocă

- Barasch, Iuliu, „Evreii din Moldova și Valahia. Studiu istorico-social”, trad. Elias Schwarzfeld, *Anuar pentru israeliți cu un supliment calendaristic pe anul 5641 (1880-1881)*, an IV, Tipo-litografia „Dor. P. Cucu”, 1881.
- Idem, *Itinerar în Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia în 1841-1842*, traducere Elias Schwarzfeld, Redacția ziarului „Egalitatea”, București, 1894.
- Bluntschli, Johan Kaspar, *Statul român și situația juridică a evreilor din România*, Tipografia Editurii „Thiel & Weiss”, București, 1879.
- Brociner, J. B., *Chestiunea israeliților români. Partea I: până la anul 1848*, Tipografia Horia Carp & Marinescu, București, 1910.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Istoria toleranței religioase în România*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Tipografia Lucrătorilor Asociați, București, 1868.
- Idem, *Ovreii înaintea Adunării și emanciparea lor*, București, 1866.
- Herovanu, Eugen, *Spre anarhie*, Stab. Grafic „Miron Costin”, Frații Șaraga și I. Leibovici, Iași, 1899.
- Iorga, Nicolae, *Istoria evreilor în țerile noastre*, extras din *Analele Academiei Române*, seria II - tom XXXVI, Memoriile Secției istorice, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913.
- Idem, *Problema evreiască la Cameră. O interpelare*, cu o introducere de A. C. Cuza și note despre vechimea evreilor în țară, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1910.
- *L’émancipation israélite en Roumanie*, Paris, 1861.
- Loeb, Isidore, *Evreii*, traducere Elias Schwarzfeld, Editura Ziarului „Egalitatea”, București, 1894.
- Maiorescu, Titu, *Discursuri parlamentare asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. V: 1895-1899, „Minerva”, București, 1915.
- Mendelsohn, Moses, *Jerusalem and Other Jewish Writings*, translated and edited by Alfred Jospe, Schocken Books, New York, 1969.
- Șăineanu, Lazăr, *Moisi Mendelsohn. Viața și activitatea sa. Studiu biografic*, Tipografia „Hajoetz”, București, 1880.
- Schwarzfeld, Elias, *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și târgușoarelor în Moldova*, Editura „Uniunii Evreilor Pământeni”, București, 1914.
- Idem, *Les Juifs en Roumanie, depuis le traité de Berlin (1878) jusqu’à ce jour. Les lois et leur conséquences*, Macmillan, Londra, 1901.
- Schwarzfeld, Moses, *Dr. Iuliu Barasch (iunie 1815 – 30 aprilie 1863). Omul. Opera. Bucăți alese din operele sale*, Editura Cercului „Libertatea”, București, 1919.

- Idem, *Dr. Iuliu Barasch. Schiță biografică scrisă pentru a 25-a aniversare a morții acestui ilustru bărbat, ce va avea loc la 31 martie (12 aprilie)*, Societatea Istorică „Iuliu Barasch”, București, 1888.
- Niemirower, Iacob, *Ochire asupra comunității israelite din Iași. Conferință rostită la Toynee Hall, în Iași*, Tipografia „Speranța”, București, 1907.
- Pencovici, Alexandru, *Dezbaterile Adunării Constituante din 1866 asupra Constituției și legii electorale*, Tipografia Statului, București, 1883.
- Schwarzfeld, Elias, *Adevărul asupra revoltei de la Brusturoasa*, Tipografia „Ștefan Mihăilescu”, București, 1885.
- *Statutele pentru Uniunea Israelită din Iași*, Tipografia Buciumului Romanu, Iași, 1864.
- Șăineanu, Lazăr, *O carieră filologică (1885-1900) I. Istoricul unei împământeniri. Memoriu autobiografic*, Emil Stork Librar - Editor, București, 1901.
- Uniunea Evreilor Pământeni – Reprezentanta Uniunii, *Chemare către Evreii-Pământeni, Statutul Uniunii*, ediția a II-a adăugită, București, Tipografia Horia Carp & Marinescu, București, 1912.
- Uniunea Israelită Iași, *Chestiunea israelită. Răspuns d-lui A.D. Holban*, Iași, 1864.
- Verax, *Roumania and the Jews*, Editura I. V. Socecu, București, 1904.

d. Periodice

- *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch”*, 1887-1889.
- *Antisemitul*, 1899.
- *Anuar pentru israeliți*, 1878 -1899.
- *Archives Israélites*, 1859.
- *Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle*, 1859, 1864-1866, 1879, 1881, 1897-1900.
- *Calendar pentru israeliți*, 1877.
- *Curierul israelit*, 1924, 1925, 1940, 1944.
- *Egalitatea*, 1890-1943.
- *Fraternitatea*, 1879-1890.
- *Israelitul Român*, 1857.
- *Revista israelită*, 1886-1892.
- *Românul*, 1866.
- *Timpul*, 1879.
- *Trompeta Carpaților*, 1866.

II. Instrumente de lucru

- *Antisemitism, A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, (ed.) Richard S. Levy vol. I A-K, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2005.
- Bulei, Ion, Mamina, Ion, *Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994)*, Editura MediaPrint, București, 1995.

- *Dicționar enciclopedic de iudaism. Schiță a istoriei poporului evreu*, traducere C. Litman, Editura Hasefer, București, 2001.
- *Evreii din România – Breviar Biobliografic*, coord. Hary Kuller, Editura Hasefer, București, 2008.
- *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*. Descriere bibliografice, tom I (1820-1906), întocmit de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, București, 1913.
- Rosetti, Dimitrie, R., *Dicționarul contemporanilor din România (1800-1898)*, ediția I, București, Editura Tipografiei Populare, 1898.
- *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture*, ed. Judith R. Baskin, Cambridge University Press, 2011.
- *The Jewish Encyclopedia*, vol. VII, London, 1904.
- *Tratatul de istorie a României*, vol. III-VI, Editura Academiei R.P.R., București, 1964.

III. Lucrări generale

1. Cărți

- *A History of the Jewish People*, edited by H. H. Ben-Sasson, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1976.
- Bar Avi, Israel, *Istoria evreilor români volumul I. Emigrările anului 1900*, prefață de David Șafran, Cercul literar „Menora”, Ierusalim, 1961.
- Baron, Salo, *History and Jewish Historians*, Philadelphia, 1964.
- Berkowitz, Joseph, *La question des israélites en Roumanie. Étude de son histoire et des divers problèmes de droit qu'elle soulève*, thèse retenue par la Faculté de Droit de Paris, Paris, 1923.
- Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Idem, *Evoluția istoriografiei române*, Editura Universității București, București, 1976.
- Brenner, Michael, *Prophets of the Past: Interpreters of the Jewish History*, translated by Steven Rendall, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010.
- Bulei, Ion, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984.
- Idem, *Viața în vremea lui Carol I*, Editura Tritonic, București, 2005.
- Căncea, Paraschiva, Iosa, Mircea, Stan, Apostol, (coord.), *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare în România până la 1918*, Editura Academiei, București, 1985.
- Căncea, Paraschiva, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, Editura Științifică, București, 1974.
- Charle, Christophe, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*, Institutul European, Iași, 2002.
- Idem, *Naissance des „intellectuels”. 1880-1900*, Paris, 1990.
- Cliveti, Gheorghe, *România și crizele internaționale 1853-1913*, Editura Fundației „Axis”, Iași, 1997.
- Cojocariu, Mihai, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995.

- Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, Editura Minerva, 1972.
- Costiuc Radosav, Augusta, *Vocile unei istorii neterminate: Presa idiș din spațiul românesc extra-carpatic. 1855-1900*, Editura Argonaut & Mega, Cluj-Napoca, 2014.
- Drace-Francis, Alex, *The Making of Modern Romanian Culture: Literacy and The Development of National Identity*, Tauris Academic Studies, London, 2006.
- Fărcășan, Simona, *Între două lumi. Intelectuali evrei de expresie română în secolul al XIX-lea*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2004.
- Filitti, I. C., *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834-1848*, Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1915.
- Fink, Carole, *Defending the Rights of Others. The Great Power, the Jews and International Minority Protection: 1878-1938*, Cambridge University Press, New York, 2004.
- Georgescu, Vlad, *Political Ideas and the Enlightenment in the Romanian Principalities (1750-1831)*, Columbia University Press, New York, 1971.
- Gourdon, Edouard, *Histoire du Congrès de Paris*, Librairie Nouvelle, Paris, 1857.
- Halevy, M. A., *Contribuțiuni la istoria evreilor în România. Cercetări și documente cu privire la Istoria și cultura iudaismului în România-Mare*, vol. III, Institutul de istorie evreo-română, București, 1933.
- Haumann, Heiko, *A History of East European Jews*, Central European University Press, Budapesta, 2002.
- Hayoun, Maurice Ruben, *O istorie intelectuală a iudaismului: Luminile de la Cordoba la Berlin*, vol. II, trad. Dumitru Hâncu, Editura Hasefer, București, 1999.
- Herșcovici, Lucian-Zeev, *Le Mouvement de la Haskalah parmi les juifs de Roumanie*, Thèse de doctorat de L'université „Paul Valéry” - Montpellier III, sous la direction de Carol Iancu, tom I: Memoire, vol. I, pt. 2, 2009.
- Hitchins, Keith, *România. 1866-1914*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere din engleză de George Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2003.
- Iancu, Carol, *Bleichroeder și Crémieux. Lupta pentru emanciparea evreilor din România la Congresul de la Berlin. Corespondență inedită (1878-1880)*, Editura Hasefer, București, 2006.
- Idem, *Emanciparea evreilor din România: 1913-1919. De la inegalitatea civică la drepturile minoritare: Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice și până la Conferința de Pace de la Paris*, prefață de Charles-Olivier Carbonell, traducere de Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 1998.
- Idem, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, ediția a II-a, Editura Hasefer, București, 2006.
- Idem, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare: 1919-1938*, prefață de Pierre Guiral, traducere de Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2000.
- Katz, Jacob, *Emancipation and Assimilation. Studies in Modern Jewish History*, Richmond, 1972.
- Klier, John Doyle, *Imperial Russia's Jewish Question: 1855-1881*, Cambridge University Press, New York, 1995.

- Kuller, Hary, *Opt studii despre istoria evreilor din România*, Editura Hasefer, București, 1997.
- Lemny, Ștefan, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, Editura Minerva, București, 1986.
- Mahler, Raphael, *Hasidism and the Jewish Enlightenment: Their Confrontation in Galicia and Poland in the First Half of Nineteenth Century*, Varda Books, 2001.
- Meyer, Michael A., *The Origins of the Modern Jew: Jewish Identity and European Culture in Germany. 1749-1824*, Wayne State University Press, Detroit, Michigan, 1967.
- Idem, *Response to Modernity. A History of the Reform Movement in Judaism*, Wayne State University Press, Detroit, 1995.
- Mircu, Marius, *Povestea presei evreiești din România. Povestea evreilor din România*, Glob Bat-Yam, Tel Aviv, 2003.
- Negruzzi, Ecaterina, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova 1800-1859*, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Iași, 1997.
- Oișteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, ediția a III-a, revăzută, adăugită și ilustrată, Editura Polirom, Iași, 2012.
- Oldson, William, *A Providential Anti-Semitism. Nationalism and Polity in Nineteenth – Century Romania*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991.
- Podoleanu, Solomon, *Istoria presei evreiești din România (1857-1900)*, vol. I, Editura „Bibliografia”, București, 1938.
- Prinz, Joachim, *The Dilemma of the Modern Jew*, Little, Brown & Company, Toronto, 1962.
- Rotenstreich, Nathan, *Tradition and Reality: The Impact of History on Modern Jewish Thought*, Random House, New York, 1972.
- Roth, Cecil, *Jewish Contribution to Civilization*, Macmillan, London, 1938.
- Schweid, Eliezer, *The Idea of Modern Jewish Culture*, translated by Amnon Hadary, edited by Leonard Levin, Boston, Academic Studies Press, 2008.
- Semo, I., *Bejarano*, cu o prefață de Șef Rabin Dr. Alexandru Șafran, Editura Comunității Israeliiților de Rit Spaniol, București, 1944.
- Stan, Apostol, *Putere politică și democrație în România: 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995.
- Stuart Schneider, Jeffrey, *The Jewish Problem in Romania prior to The First World War*, Doctoral Thesis, vol. I, University of Southampton, Faculty of Arts, Department of History, 1981.
- Șorer, Jehiel Michael, *La răspântie de veacuri. Evreii în 1900-1901. Fișe pentru o istorie a comunităților evreiești din România*, Editura Hasefer, București, 2004.
- Vitcu, Dumitru, *Evreii în societatea românească modernă. Repere juridice, demografice, economice, sociale, politice și culturale*, Editura Tehnopress, Iași, 2020.
- Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor treizeci*, Editura Humanitas, București, 1995.

- Vornea, Luca, *Lazăr Șăineanu. Schiță biografică, urmată de o biografie critică. Cu un portret și patru anexe*, Editura „Adevărul”, București, 1928.
- Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană: Vol. XIII. Domnia lui Cuza Vodă: 1859-1866*, Partea I, ediția a III-a revăzută de autor, Editura Cartea Românească, București.
- Zamfir, Mihai, *Gândirea românească în epoca pașoptistă*, București, 1969.
- Zeletin, Ștefan, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric (1925). Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*, ediție alcătuită de Cristian Preda, Editura Nemira, București, 1997.
- Zub, Alexandru (ed.), *Identitate / alteritate în spațiul cultural românesc*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1996.

2. Studii și articole

- Agus, Irving A., „Preconceptions and Stereotypes in Jewish Historiography”, in *The Jewish Quarterly Review*, vol. 51, no. 3, January 1961.
- Baron, Salo W., „Ghetto and Emancipation”, in Leo W. Schwarz (ed.), in *The Menorah Treasury: Harvest of Half a Century*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1964 (orig. 1928).
- Benjamin, Lya, „Dubla identitate și spirit european la evreimea română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Orizonturi evreiești – Orizonturi europene*, ed. Liviu Rotman, C.S.I.E.R., București, 2007.
- Idem, „Problematica emancipării în scrierile unor conducători spirituali ai evreimii române”, în *Revista de Istorie a evreilor din România*, nr. 1 (16-17), ed. Natalia Lazăr, Editura Hasefer, București, 2016.
- Berceanu, Barbu, „Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituție”, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. VI, București, 1979.
- Berindei, Dan, „Les Juifs dans les Principautés Unies”, în *SHVUT, Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe*, First International Conference on the History of the Jews in Romania, ed. Liviu Rotman, vol. 16, Diapora Research Institute, The Goldstein-Goren Center of the Jews in Romania, Tel Aviv, 1993.
- Biale, David, „Modern Jewish Ideologies and the Historiography of Jewish Politics”, in *Studies in Contemporary Jewry vol. X: Reshaping the Past – Jewish History and the Historians*, eds. Jonathan Frankel, Peter Y. Medding, Ezra Mendelsohn, Oxford University Press, 1994.
- Brătulescu, Monica, „A Critical Approach to the Writings of Jacob Psantir”, în *SHVUT, Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe*, First International Conference on the History of the Jews in Romania, ed. Liviu Rotman, vol. 16, Diapora Research Institute, The Goldstein-Goren Center of the Jews in Romania, Tel Aviv, 1993.
- Budașu, Iulia, „Naționalismul secolului al XIX-lea. Studiu de caz: destinele a trei cărturari evrei”, în *Etnologia românească – astăzi. Studii și comunicări*, ed. Ion Cuceu, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2009.
- Deutsch, Gotthard, „Heinrich Graetz, the Historian: On the Centenary of His Birth, October 31, 1917, in *Publications of the American Jewish Historical Society*, 1922, no. 28, 1922.

- Eisenstein-Barzilay, Isaac, „The Ideology of the Berlin Haskalah”, in *Proceedings of the American Academy for the Jewish Research*, vol. 25, 1956.
- Feiner, Shmuel, „Nineteenth-Century Jewish Historiography: The Second Track”, in *Studies in Contemporary Jewry vol. X: Reshaping the Past – Jewish History and the Historians*, eds. Jonathan Frankel, Peter Y. Medding, Ezra Mendelsohn, Oxford University Press, 1994.
- Feldman, Eliyahu, „The Question of the Jewish Emancipation in the Ottoman Empire and the Danubian Principalities after the Crimean War”, in *Jewish Social Studies*, vol. XLI, no. 1, 1979.
- Hâncu, Dumitru, „Despre evrei – la începuturile prese românești”, în *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice*, nr. 11, coord. Dumitru Hâncu, Hary Kuller, C.S.I.E.R., București, 2005.
- Herșcovici, Lucian-Zeev, „Judaism and its relationship to other religions according to Yehuda Ben Mordechay (Julius) Barasch”, in *Studia Hebraica*, vol. VI, ed. Felicia Waldman, Editura Universității din București, 2006.
- Idem, „Pentru o periodizare a istoriei evreilor din România”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, vol. IX, coord. Silviu Sanie, Dumitru Vitcu, Editura Hasefer, București, 2005.
- Idem, „Problema emancipării evreilor în gândirea și activitatea *maskililor* evrei din România în secolul al XIX-lea”, în *O sută de ani după Tratatul Minorităților (1919): Aspecte din istoria și civilizația evreilor din România*, coord. Carol Iancu, cu participarea lui Alin Popa, Editura Academiei Române, București, 2021.
- Iordachi, Constantin, „The Unyielding Boundaries of Citizenship: The Emancipation of the ‘Non-Citizens’ in Romania: 1866-1918”, in *European Review of History: Revue europeene d’histoire*, vol. 8, no. 2, 2001.
- Irimia, Maria Mădălina, „Violența antisemită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pogromul de la Iași din 1899”, în *Revista de istorie a evreilor din România: Discurs și violență antisemită în România modernă*, nr. 4-5 (20-21), ed. Adrian Cioflâncă, Editura Hasefer, București, 2019-2020.
- Ivănescu, Dumitru, „Evrei și români la mijlocul secolului trecut”, în *Xenopoliana*, an VIII, nr. 1-4, Iași, 2000.
- Katz, Jacob, „On Jewish Social History: Epochal and Supra-Epochal Historiography”, in *Jewish History*, vol. 7, no. 1, 1993.
- Kuller, Hary, „I. Barasch – figură emblematică a Haskalei în România”, în *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România*, nr. 2, ed. Dumitru Hâncu, București, 1998.
- Idem „Istorie comună și/sau paralelă”, în *Evreii în societatea și conștiința istorică românească*, Reuniunea științifică din 29 mai 2003, C.S.I.E.R.
- Meyer, Michael A., „The Emergence of Jewish Historiography: Motives and Motifs”, in *History and Theory*, vol. 27, no. 4, Beiheft 27: *Essays in Jewish Historiography*, 1988.
- Michael R. Marrus, „European Jewry and the Politics of Assimilation: Assessment and Reassessment”, in *Journal of Modern History*, no. 49, March 1977.

- Muller, Dietmar, „Cetățenie și națiune 1878-1882. Evreii ca alteritate în dezbaterile cu privire la articolul 7 din Constituție”, în *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, coord. Venera Achim, Viorel Achim, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Myers, David N., „Re-Inventing the Jewish Past: European Jewish Intellectuals and the Zionist Return to History”, în *Studies in Jewish History*, Oxford University Press, New York, 1995.
- Glatzer, Nahum, „The Beginnings of Modern Jewish Studies”, în *Studies in the Nineteenth Century Intellectual History*, ed. A. Altmann, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1964.
- Platon, Gheorghe, „Pentru o metodologie a analizei «problemei evreiești» în secolul al XIX-lea”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, vol. II, coord. Silviu Sanie, Dumitru Hâncu, Editura Hasefer, București, 1997.
- Idem, „Populația evreiască din Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, vol. III, Editura Hasefer, București, 1998.
- Schinkel, Anders, „History and Historiography in Process”, în *History and Theory*, vol. 43, Wesleyan University, February 2004.
- Schorsch, Ismar, „History as Consolation”, în *The Leo Baeck Year Book*, Vol. 37, Issue 1, January 1992.
- Idem, „The Emergence of Historical Consciousness in Modern Judaism”, în *Leo Baeck Institute Year Book*, Volume 28, Issue 1, January 1983.
- Shneer, David, Springer, Brandon, „Russian Jewish Intellectual History and the Making of Secular Jewish Culture”, în *Modern Intellectual History*, vol. 9, issue 2, Cambridge University Press, August 2012.
- Sorkin, David, *Jews, The Enlightenment and The Religious Toleration*, în *The Jews in European History. Seven Lectures*, ed. W. Beck, Hebrew Union College Press, Cincinnati – New York, 1994.
- Turliuc, Cătălin, „Etnicitate și naționalitate la 1848”, în *Modernizare și Construcție națională în România. Rolul factorului alogen: 1832-1918*, ed. Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Editura Junimea, Iași, 2002.
- Ungureanu, Mihai Răzvan, „Dispariția unei instituții: Hahambașia (II)”, în *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, vol. III, Editura Hasefer, București, 1998.
- Vital, David, „Writing Jewish History”, în *Israel Affairs*, vol. 22, no. 2, 2016.
- Vitcu, Dumitru, „Emanciparea evreilor români în gândirea și practica kogălniceană”, în *Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, ed. Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Editura Junimea, Iași, 2002.
- Voicu, George, „Aculturarea evreilor din spațiul românesc sau Despre drama dublei identități culturale”, în *Studia Hebraica*, vol. VI, ed. Felicia Waldman, Editura Universității din București, București, 2006.
- Volkov, Shulamit, „Jews and Judaism in the Age of the Emancipation”, în *The Jews in European History. Seven Lectures*, ed. W. Beck, Hebrew Union College Press, Cincinnati – New York, 1994.
- Zipperstein, Steven J., „Assimilation, Haskalah and Odessa Jewry”, în *The Great Transition*, ed. Glenda Abranson, Tudor Parfitt, Rowman & Allenheld, Oxford, 1994.

- Idem, „Jewish Historiography and the Modern City: Recent Writing on European Jewry”, in *Jewish History*, vol. 2, no. 1, 1987.

IV. Lucrări speciale

1. Cărți

- Avi, Israel Bar, (Wertenstein, D.), *Pagini de istorie evreiască. Familia Schwarzfeld: Benjamin (1820-1897), tatăl, Elias (1855-1915), Wilhelm (1856-1894), Moses (1857-1943), fiii*, Cenaclul Literar „Menora”, Ierusalim, 1968.
- Wertenstein, D., *Evocări I. Moses Schwarzfeld (1857-1943) - schiță bio-bibliografică*, cu o prefață de A. Axelrad-Luca, București, 1944.
- Idem, *Evocări II: Cronicarii: Lazăr Șăineanu – istoriograf și literat evreu; Iacob Psantir – o figură legendară, Iosef Kaufman – cronicarul de la Piatra*, cu o prefață de Barbu Lăzăreanu, București, 1944.

2. Studii și articole

- Herșcovici, Lucian-Zeev, „Problema utilizării izvoarelor ebraice pentru cercetarea istoriei evreilor din România în epoca medievală și modernă”, în *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, coord. Liviu Rotman, Editura Hasefer, București, 2010.
- Idem, „The Role of Historiography in the Emancipation of Romanian Jewry before World War I, în *SHVUT, Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe*, First International Conference on the History of the Jews in Romania, ed. Liviu Rotman, vol. 16, Diapora Research Institute, The Goldstein-Goren Center of the Jews in Romania, Tel Aviv, 1993.
- Irimia, Maria Mădălina, „Schiță pentru biografia unui intelectual uitat: Moses Schwarzfeld”, în *Revista de Istorie a Evreilor din România*, nr. 3 (19), ed. Andreea Balaban, Editura Hasefer, București, 2018.
- Popescu, Alina, „Începuturile istoriografiei evreiești ca disciplină științifică în România”, în *Studia Hebraica*, vol. II, ed. Felicia Waldman, Editura Universității din București, București, 2002.